

LIBRI GEDANENSES XXXIII

KRYSTYNA JACKOWSKA

BIBLIOFIL HEINRICH SCHWARZWALD
I JEGO PORTRET

W zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej od 1832 roku znajduje się portret przedstawiający Heinricha Schwarzwalda, dawnego fundatora księgozbioru szkoły przy kalwińskiej parafii św. Piotra i Pawła w Gdańsku¹ (il. 1). Zaświadcza o tym odpowiedni napis widniejący w lewym górnym narożniku obrazu: HENRICH SCHWARZWALD oraz herb rodziny Schwarzwaldów umieszczony w przeciwległym narożniku². Rytowany rysunek tego samego herbu zamieścił Nicolaus Lang w swoim *Wapenbuch der Obrigkeit in Dantzig durch Nicolaum Lang*, wydany w 1693 i 1694 roku³ (il. 3).

Ród Schwarzwaldów przybył do Gdańska z Nadrenii. Rodzina osiągnęła wysoką pozycję wśród patrycjatu miejskiego w połowie XV wieku⁴. Uwagę historyka sztuki zwraca postać Heinricha Schwarzwalda II (1517–1561), ławnika Głównego Miasta, który otrzymał szlachectwo od cesarza Karola V Habsburga w 1556 roku⁵. Tenże He-

¹ PAN Biblioteka Gdańska, nr inw. EM-6, olej na płótnie, o wymiarach 85 × 74 cm.

² Herb Schwarzwaldów na ściętej tarczy pokazuje w pierwszym, górnym, złotym polu – zieloną gałązkę dębową o trzech złotych żółędziach i dwóch zielonych liściach, zaś w drugim, dolnym błękitnym polu – brązowo-brunatną głowę lwa, zwróconą w prawo. Por. M. Gizowski, *Herby patrycjatu gdańskiego. Wappenschilder des danziger Patriziats*, Gdańsk [1997], s. 586–587 (tam lwia głowa odczytana jako psia).

³ Dzieło to zawiera 48 herbów, należących do rodzin członków ówczesnych władz miejskich, wykonanych w technice miedziorytowej oraz dedykację dla Rady Miasta, wraz z herbem i alegorycznym przedstawieniem Gdańska. Wśród wymienionych postaci 14 pozycję w hierarchii Rady Głównego Miasta zajmuje Heinrich Schwartzwald jako „Richter” (sędzia). Na karcie 14 wydania z 1693 roku podpis ołówkiem pod ryciną *Heinrich Schwarzwald*, a w wydaniu z 1694 roku – górą atramentem – *Schwarzwald* (sygn. Gr AL.4326 i sygn. Gr Al. 4003).

⁴ D. Weichbrodt, *Patrizien, Bürger und Einwohner Freien Hansestadt Danzig*, Bd. 1, Klausdorf/Schwentine 1988, s. 459. J. Zdrenka, *Urzędnicy miejscy Gdańska w latach 1342–1792, 1807–1814*, t. 2: Biogramy, Gdańsk 2008, s. 318–321. Wymienieni tam Schwarzwaldowie, wśród których dominują imiona Heinrich i Johann, na ogół żenili się z córkami kalwińskich ławników i rajców, a nawet burmistrzów Głównego Miasta.

⁵ Z. Nowak, *Schwarzwald Henryk*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. H. Markiewicz i in., Warszawa–Kraków 1995–1996, s. 64–65; M. Babnis, *Schwarzwald Henryk*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4: R–Ż, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 183–184; M. Babnis,

inrich, przebywając w Londynie, zamówił u Hansa Holbeina mł. portret w formie miniatury w 1543 roku. Dzieło w kształcie tonda, wykonane temperą na pergaminie, trafiło później, podobnie jak biblioteka Schawrzwaldów, do kalwińskiej gminy przy kościele św. Piotra i Pawła w Gdańsku. W 1902 roku miniatura odnotowana została jako depozyt w zbiorach Muzeum Miejskiego⁶.

Johann Schwarzwald III (1544–1608), syn Heinricha, rajca i sędzieja Głównego Miasta, położył zasługi przy budowie gdańskiej twierdzy Wisłoujscie. W swej posiadłości w Krzyżownikach (Tempelburg) pod Gdańskiem, założył rezydencję podmiejską, gdzie gromadził dzieła sztuki i książki. Jak podaje Matthias Gotthilf Löschin, gospodarz zapraszał tam uczonych, artystów, podróżników⁷. Kolejny Heinrich Schwarzwald III (1582–1630), syn Johanna i Brygide Brandes, córki burmistrza Johanna Brandesa, ukończył gdańskie Gimnazjum Akademickie w 1591 roku, a następnie studiował w Lejdzie i Sienie (w 1605 roku). W służbie miejskiej doszedł do funkcji ławnika, którą sprawował od 1619 roku⁸. Cztery lata wcześniej został właścicielem kamienicy zw. Lwi Zamek przy ul. Długa 35 w Gdańsku, znanej z bogatego, renesansowego wyposażenia, która była w posiadaniu jego spadkobierców prawie do połowy XVIII w.⁹ Należały również do niego odziedziczone dobra podmiejskich Krzyżownik.

Heinrich Schwarzwald III miał trzech synów: Johanna, Heinricha i Karla. Najstarszy Johann Schwarzwald V (1615–1688) studiował w Królewcu, Sienie (w 1637 roku), Groningen, Rostocku i Lejdzie. Po powrocie do Gdańska ożenił się z Kordulą Cölmer, córką Klemensa – rajcy Głównego Miasta. Johann także zdecydował się na służbę miejską, wszedł do Ławy Głównego Miasta w 1661 roku, rajcą został wybrany w 1666 roku. Zwieńczeniem kariery była godność burgrabiego królewskiego w 1686 roku¹⁰.

Heinrich Schwarzwald IV (1619–1672) studiował prawo na uniwersytecie w Groningen w Holandii. W 1650 roku wykupił w Gdańsku wielkie prawo miejskie (kupieckie). Tego też roku zawarł małżeństwo ze szwagierką swego brata Johanna, kolejną

Schwarzwald Heinrich, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, J. Mykowski, Gdańsk 2012, s. 919. Kopia dyplomu nadania szlachectwa, z kolorowym herbem Schwarzwaldów, zachowała się w Bibliotece Gdańskiej. Por. *Katalog der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 1: *Die Danzig betreffenden Handschriften*, bearb. v. A. Bertling, Danzig 1892, Ms 616.

⁶ Kompozycja Holbeina ukazuje Schwarzwalda ujętego prawie w pół postaci. Portretowany, trzymając rękawiczkę w wysuniętej ku przodowi lewej ręce, niewątpliwie podkreśla tym gestem przynależność stanową. Por. H. F. Secker, *Die Städtische Gemäldegalerie im Franziskanerkloster (Stadtmuseum)*, Bd. 1, Danzig 1913, s. 26–27; *Danzig im Bilde. Verzeichnis der in der Danziger Stadtbibliothek vorhandenen bildlichen Darstellungen zur Geschichte und Topographie von Danzig und Umgegend*, bearb. v. F. Schwarz, Danzig 1913, s. 201, poz. Z I 4684 (autotypia portretu); *Verzeichnis der Gemälde im Stadtmuseum zu Danzig* 1910, s. 32, poz. 175 (sygn. MNG/A/I/11, C. Stm., właściciel der Schwarzwaldschen Stiftung). Miniatura zaginęła w 1945 roku, lecz nie zostało to odnotowane w stratach Muzeum.

⁷ M. G. Löschin, *Bürgermeister, Rathsherren und Schöppen des Danziger Freistaates und die Patrierfamilien denen sie angehörten*, Danzig 1868, s. 16; Z. Nowak, dz. cyt., s. 64–65.

⁸ J. Zdrenka, dz. cyt., t. 2: Biogramy, nr 1071, s. 319.

⁹ *Katalog Zabytków Sztuki. Gdańsk. Główne Miasto* [Katalog zabytków sztuki w Polsce, seria nowa, tom 8, część 1], red B. Roll, I. Strzelecka, Warszawa 2006, tekst, s. 189.

¹⁰ J. Zdrenka, dz. cyt., t. 2: Biogramy, nr 1075, s. 320.

córką rajcy Klemensa, Konstantią Cölmer (1630–1657). Z tego związku urodziła się córka Konstantia (1652–1684) i zmarły niemal po urodzeniu syn Heinrich¹¹.

Bracia Johann, Heinrich i Karl (1620–1683) Schwarzwaldowie uzyskali na sejmie w 1658 roku indygenat polski za zasługi dla Rzeczypospolitej położone przez rodzinę podczas najazdu szwedzkiego¹².

Heinrich Schwarzwald IV prowadził działalność handlową. Jego dochody musiały być na tyle wysokie, że mógł rozwijać pasje kolekcjonerskie. Tworzył bibliotekę, a także gromadził zbiór numizmatyczny. Księgozbiór Schwarzwalda nie należał do najliczniejszych pośród gdańskich prywatnych kolekcji bibliofilskich, lecz wyróżniał się pięknymi wydaniem rzymskich klasyków. Jeszcze przed 1672 rokiem właściciel zamówił zdobięcy zebrane dzieła ekslibris herbowy, którego autorem mógł być rytownik Johann Bensheimer (czynny w Gdańsku w latach ok. 1655–1695)¹³ (il. 4). W skład biblioteki wchodziły nadto cenne rękopisy oraz inkunabuły, a także ryciny. Być może, znalazły się w niej także obiekty pochodzące jeszcze ze zbiorów dziadka – również kolekcjonera – Johanna Schwarzwalda III¹⁴.

Schwarzwald ofiarował swoją bibliotekę liczącą ponad 3 tys. woluminów, wraz z funduszami na uzupełnianie księgozbioru, gminie przy kościele św. Piotra i Pawła zapisem testamentowym z 1669 roku¹⁵. Książki nabywane z tego legatu były sygnowane specjalnym ekslibrisem donacyjnym w trzech odmianach¹⁶ (il. 5). Poza oznakowaniem ekslibrisem, stosowano także złożony wycisk *HSB* (*Heinrich Schwarzwald Bibliothek*) w prostokątnej ramce¹⁷.

¹¹ D. Weichbrodt, dz. cyt., s. 459. Zawarcie małżeństwa Heinricha Schwarzwalda z Konstantią Cölmer usławiły okolicznościowe utwory poetyckie, autorstwa m. in. Johanna Georga Moeresiusa (rektora szkoły przy szkole św. Piotra i Pawła), Georgiusa Buchheimiusa i Andreasa Bythnera P.L.C. Odpowiednie druki z gdańskich oficyn znajdują się w zbiorach Biblioteki Gdańskiej (sygn. 0e 30, 8°, adligaty: 170–173).

¹² Z. Nowak, dz. cyt., s. 64. Kopia tekstu tego dokumentu zachowała się w zbiorach Biblioteki Gdańskiej. Por. *Katalog der Danziger Stadtbibliothek...*, Bd. 1, Ms. 616, s. 354.

¹³ Por. *Danzig im Bilde...*, s. 161 poz. 310 (z datą ok. 1700 roku).

¹⁴ Por. *Katalog der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 3: *Katalog der Handschriften*, T. 3, bearb. v. O. Günther, Danzig 1909, s. 413 (indeks); *Catalogus der Bibliothec von H. Schwartzwaldt* (sygn. Ms Cat. Bibl. 56); *Verzeichniss der Incunabulen der Heinrich Schwartzwaldt'schen Bibliothek angefertigt von A. Bertling, Archidiakonus zu St. Marien 1878* (sygn. Cat. Bibl. 95). Por. *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku* oprac. H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, Gdańsk 1954, s. 279, 303; B. Gryzio, *Muzeum czarnej sztuki. Katalog inkunabułów PAN Biblioteki Gdańskiej*, Gdańsk 2012, s. 105, 121, 358.

¹⁵ A. Świdarska, *Schwarzwald Henryk*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red I. Treichel, Warszawa–Łódź 1972, s. 803.

¹⁶ W zbiorach Biblioteki Gdańskiej znajdują się wszystkie trzy wersje ekslibrisu o sygn.: EG 296 (10,8 x 10 cm), EG 297 (14,4 x 11,3 cm) i EG 295 (9,8 x 7,7 cm).

¹⁷ W Pracowni Grafiki Biblioteki Gdańskiej znajduje się album M. Deischa, *50 Prospecte von Dantzig*, Dantzig 1765, w tekturowej oprawie z XIX wieku ze złożonym wyciskiem *HSB* w prostokątnej plakiecie na górnej stronie oprawy. O. Günther i P. Szafran odnotowali także takie tłoczenia na grzbietach opraw rękopisów. Por. *Katalog der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 3: *Katalog der Handschriften*, T. 3... oraz *Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Uzupełnienia do tomów I–IV (sygnatury 1–4258)*, oprac. P. Szafran, Wrocław 1988.

Natomiast zbiór numizmatyczny po wymarciu męskich potomków rodziny Schwarzwaldów przejął w 1747 roku Eduard Friedrich Conradi, żonaty z Anną Elisabethą Schwarzwald, prawnuczką Johanna Schwarzwalda V. Zbiór ten, którym później zachwycał się F. K. G. v. Duisburg, ostatecznie trafił także do szkoły przy kościele św. Piotra i Pawła w Gdańsku¹⁸. Z powodu braku należytego zabezpieczenia został w przeważającej mierze utracony w wyniku kradzieży. Zachowana część, w liczbie ok. 600 pozycji, została przekazana do Gimnazjum Miejskiego w 1845 roku¹⁹.

Tymczasem, wraz z postępującą reformą szkolnictwa w Gdańsku, szkoła przy kościele św. Piotra i Pawła została przekształcona w szkołę realną dla chłopców – początkowo 4-letnią, a następnie 6-letnią w 1832 roku²⁰. Podczas ostatniej reformy, z powodu złych warunków lokalowych, za zgodą władz parafii postanowiono księgozbiór Schwarzwalda przenieść do ówczesnej Biblioteki Miejskiej (Danziger Stadtbibliothek)²¹. Podobnie ok. 40 lat później trafiły tam rękopisy i inkunabuły z kolekcji Schwarzwalda. Już w 1843 roku Wilhelm Friedrich Zernecke pisał, że w salach przeznaczonych na zbiory Biblioteki Miejskiej wystawiona jest spuścizna po „burmistrzu Heinrichu Schwarzwaldzie”, obejmująca 3000 tomów²².

Pierwsza wzmianka o portrecie Heinricha Schwarzwalda znana jest z rękopiśmiennego źródła sporządzonego między 1829 a 1860 rokiem. Matthias Gotthilf Löschin, zatrudniony wówczas w Bibliotece Miejskiej na stanowisku bibliotekarza, wykonał spis znajdujących tam obrazów. W pozycji 30 wpisał: „Heinrich Schwarzwald [1642–1705]” wraz ze znamiennej notatką: „Der Schwarzwaldischen Bibliothek gehört das Bild des Stifters derselben: Heinrich Schwarzwaldt, geb. 1642. wurde 1688 Schöppe 1691 Ratsherr, starb 1705” („Do Biblioteki Schwarzwalda przynależy portret jej fundatora...”)²³. Tym samym nie tylko właściwie połączył postać z portretu z osobą fundatora księgozbioru Schwarzwaldów, ale także mylnie zidentyfikował ją z bratanikiem i imiennikiem właściwego donatora, któremu w swoich książkach dodatkowo przypisał godność burmistrza²⁴.

W kwestii identyfikacji sportretowanego Heinricha Schwarzwalda Löschin poszedł za zdaniem Friedricha Karla Gottlieba v. Duisburga, wyrażonym w historyczno-topograficznym opisie pierwszego Wolnego Miasta Gdańska. Wśród prywatnych bibliotek znajdujących się wówczas w mieście autor wymienia księgozbiór „Heinricha

¹⁸ F. K. G. v. Duisburg, *Versuch einer historisch-topographischen Beschreibung der freien Stadt Danzig*, T. 1, Danzig 1809, s. 305–306.

¹⁹ M. Babnis, *Schwarzwald Henryk...*, s. 183–184.

²⁰ W. Szymański, *Szkoła św. Piotra i Pawła*, [w:] *Encyklopedia Gdańska...*, s. 1003–1004.

²¹ Dawna Biblioteka Rady Miasta Gdańska została przekształcona w Bibliotekę Miejską w Gdańsku w 1817 roku. Podstawowe fakty z dziejów księżnicy podaje E. Kotarski, *Biblioteka Rady Miejskiej Gdańska (Bibliotheca Senatus Gedanensis); Biblioteka Miejska (Danziger Stadtbibliothek); PAN Biblioteka Gdańska*, [w:] *Encyklopedia Gdańska...*, s. 85; 84; 809–810.

²² W. F. Zernecke, *Cały Gdańsk za dwadzieścia srebrnych groszy (Neuester Wegweiser durch Danzig und dessen Umgegend)*, przełożyli i wyjaśnieniami opatrzyli A. M. Masłowski, R. M. Kowald, Gdańsk 2010, s. 22 (w kwestii funkcji burmistrza por. przypis 22).

²³ *Katalog rękopisów...*, s. 180; PAN Biblioteka Gdańska, Ms Cat. Bibl. 24, s. 20.

²⁴ M. G. Löschin, *Danzig und seine Umgebungen*, Danzig 1828, s. 115; tenże, *Geschichte Danzigs von der ältesten bis zur neuesten Zeit*. Neue Ausgabe, T. 2, Danzig 1828, s. 205.

von Schwarzwalda”, dostępny w małej sali szkoły przy kościele św. Piotra i Pawła, gdzie znalazł się po śmierci fundatora, w 1708 roku²⁵. Niewątpliwie miał na myśli Heinricha Schwarzwalda V zmarłego w 1705 roku. Taką informację autor zapewne otrzymał na miejscu, jako nauczyciel zatrudniony w tamtejszej szkole²⁶.

Heinrich Schwarzwald V (1642–1705) był synem Johanna i Korduli Cölmer oraz bratankiem Heinricha i Karla Schwarzwaldów. W wieku 21 lat został odnotowany w spisie studentów uniwersytetu w Lejdzie (w 1663 roku). W 1677 roku ożenił się z Marią von Heemskerck, córką Regniera von Heemskerka z Holandii²⁷. Droga do kariery miejskiej Heinricha nie była szybka, być może ze względu na kalwińskie wyznanie i konfrontacyjne nastawienie wobec luteran²⁸. Dopiero w 1688 roku został wybrany do Ławy. Do Rady wszedł w 1691 roku. Tam trzy lata później wybrano go sędzią. W 1701 roku piastował godność burgrabiego królewskiego²⁹.

Z informacji przekazanej przez v. Duisburga wynikałoby, że po śmierci Heinricha Schwarzwalda IV, jego żyjący jeszcze bracia Johann Schwarzwald V i Karl Schwarzwald II nie wykonali woli donatora i nie przekazali legatu parafii św. Piotra i Pawła, tak jak się dotąd przyjmowało³⁰. Biblioteka trafiła tam dopiero trzy lata po śmierci syna Johanna – Heinricha Schwarzwalda V³¹.

Na przeszkodzie bezwłocznemu wypełnieniu legatu Heinricha Schwarzwalda IV mogły stanąć względy emocjonalne. Löschin podaje, że powracający drogą morską z Włoch syn Johanna Schwarzwalda III, przywiózł do twierdzy Wisłoujście cenne skarby sztuki, wzbudzając tym powszechne uznanie. Niewątpliwie był nim Heinrich Schwarzwald III, który studiował w Sienie w 1605 roku³². Nie wiemy, na ile była to inicjatywa studenta, a na ile sugestie ojca, znanego kolekcjonera. W zbiorach Schwarzwaldów zaznaczył się ten edukacyjny ekskurs włoskimi książkami oraz rękopisami, po części zachowanymi do dzisiaj w Bibliotece Gdańskiej. Ten kierunek wyjazdu studyjnego powtórzył jeszcze wnuk Johanna i najstarszy syn Heinricha, Johann Schwarzwald V, który podobnie jak ojciec przebywał w Sienie w 1637 roku. Johann, prawdopodobnie ze względów emocjonalnych, a może także prestiżowych, zechciał zatrzymać bibliotekę, wśród której znajdowały się „włoskie skarby” z rodzinnych pe-

²⁵ F. K. G. v. Duisburg, dz. cyt., s. 305.

²⁶ P. Simson, *Geschichte der Schule zu St. Petri und Pauli in Danzig*, Bd. 1, Danzig 1904, s. 118.

²⁷ Maria Schwarzwald wyszła ponownie za mąż za Georga Albrechta von Jatzkau, dowódcę wojskowego w Lęborku i Bytowie. Na zamożność wdowy po Schwarzwaldzie wskazują zapisy testamentu sporządzonego w 1711 roku. Por. M. G. Löschin, *Beiträge zur Geschichte Danzigs und seiner Umgebungen*, H. 3, Danzig 1837, s. 40–41.

²⁸ M. G. Löschin, *Bürgermeister ...*, s. 16.

²⁹ J. Zdrenka, dz. cyt., t. 2: Biogramy, nr 1072, s. 319.

³⁰ Z. Nowak, dz. cyt., s. 64.

³¹ Zapewne Heinrich Schwarzwald V był tłumaczem prozą na niemiecki włoskiego dramatu pastoralnego *Il Pastor Fido* Giovanniego Battisty Guariniego (1538–1612). Dramat ten ukazał się po raz pierwszy w 1585 roku, rękopiśmienny przekład z 1674 roku znajduje się w zbiorach Biblioteki Gdańskiej (Ms 2428). Otto Günther skomentował tłumaczenie jako niezbyt udany przykład młodzieńczej „twórczości”. Cf. *Katalog der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 3: *Katalog der Handschriften*, T. 3..., s. 293–294.

³² M. G. Löschin, *Bürgermeister ...*, s. 16. Por. J. Zdrenka, dz. cyt., s. 319.

regrynacji. W skład zbiorów wchodzić mogły także inne przedmioty uznawane za pamiątki rodzinne³³.

Löschin zweryfikował swój pogląd co do osoby fundatora biblioteki Schwarzwalda w 1860 roku. W poprawionym i rozszerzonym, czwartym wydaniu swego opisu Gdańska i okolic, wymieniając wśród prywatnych bibliotek w mieście księgozbiór Schwarzwalda napisał, że jest to legat Heinricha Schwarzwalda „starszego” zmarłego w 1660 roku [sic!]³⁴. Poprawioną identyfikację fundatora potwierdzają ekslibrisy donacyjne biblioteki Schwarzwalda, które miały, obok herbu rodziny, napisy: „Testament-Stiftung von Heinrich Schwarzwaldt d. Ä. Danzig 1669” – „Bibliothek der Testaments-Stiftung von Heinrich Schwartzwaldt D. Ä. 1669” – „Heinrich Schwarzwaldtsche Bibliothek zu Danzig”³⁵.

Spuścizna Schwarzwalda stanowiła odrębną kolekcję w zbiorach Biblioteki Miejskiej do 1900 roku³⁶. Pomimo poprawki dokonanej przez Löschina, na początkowych kartach rękopisu zawierającego spis przyjętego księgozbioru, ukończonego w 1872 roku, znajduje się krótki biogram i opis kariery w Radzie Miasta Heinricha Schwarzwalda V³⁷. Podobnie kolejny bibliotekarz Hoffmann wskazał na bratanka właściwego donatora jako na fundatora księgozbioru Schwarzwalda jeszcze w 1884 roku. Taką informację zawarł w uaktualnionym spisie obrazów znajdujących się w Bibliotece³⁸. Identyfikację portretowanej osoby z Heinrichem Schwarzwaldem V podtrzymał Friedrich Schwarz przygotowując tom piąty katalogu Biblioteki Miejskiej – *Danzig im Bilde*³⁹. Taki pogląd utrzymał się wśród historyków gdańskiej sztuki do obecnych czasów⁴⁰.

³³ Warto jednak nadmienić, że Johann Schwarzwald V przekazał (nieokreślony) cenny dar Bibliotece Rady Miasta Gdańska w 1672 roku. Por. S. Schelwig, *De incrementis Bibliothecae Gedanensis...*, Gedani [1677], [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 3: *Wybór źródeł od XVI do XVIII wieku*, red. Z. Nowak, Gdańsk 2008, s. 77 (S. Schelwig, *O początkach Biblioteki Gdańskiej*, tłum. Z. L. Pszczołkowska, s. 93).

³⁴ M. G. Löschin, *Danzig und seine Umgebungen*. Vierte, aufs Neue vermehrte und verbesserte Auflage, Danzig 1860, s. 114. Autor dodał, że księgozbiór liczący około 3500 tomów, w którym znajdują się piękne wydania rzymskich klasyków, nowości z literatury angielskiej i francuskiej, najnowsza encyklopedia ekonomiczna, Koran z piękną kaligrafią, stale zwiększająca się liczba rzadkich rycin, przechowywany w lokalu szkoły św. Piotra i Pawła, został przeniesiony do Biblioteki Miejskiej w 1832 roku. Tam zbiór, o którym informacje są mało rozpowszechnione, istnieje jako wydzielona kolekcja, teraz z łatwiejszym dostępem.

³⁵ Por. przypis 15.

³⁶ Biblioteka Schwarzwalda została włączona do odpowiednich działów Biblioteki Miejskiej w konsekwencji wprowadzenia nowego podziału rzeczowego zbiorów. Nastąpiło to za zgodą Kolegium Seniorów reformowanej gminy protestanckiej przy kościele św. Piotra i Pawła (dla zachowania informacji o pochodzeniu książek zadbano o znaki własnościowe). Por. O. Günther, K. Kleefeld, *Die Danziger Stadtbibliothek. Ihre Entwicklung und ihr Neubau*, Danzig 1905, s. 12–13.

³⁷ *Catalogus der Bibliothec von H. Schwartzwaldt* (sygn. Ms Cat. Bibl. 56), s. 5. Spis książek nie objął rękopisów i inkunabułów, które później znalazły się w Bibliotece Miejskiej. Por. P. Szafran, dz. cyt., s. 184, 190.

³⁸ *Verzeichniss der in der Stadtbibliothek vorhandenen Gemälde. Eine sorgfältig kollationierte Abschrift des alten, bereits sehr verbliebenen Katalogs der Stadtbibliothek gehörigen Gemälde, angefertigt im Februar 1884*. Hoffmann Stadtbibliothekar (sygn. Ms Cat. Bibl. 22), s. 5, poz. 30.

³⁹ *Danzig im Bilde...*, s. 201, poz. Z IV 4685.

⁴⁰ Por. P. Groth, *Zbiór obrazów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk*, „Libri Gedanenses” IV/V (1970–1971) [1973], s. 80.

Niewątpliwy portret Heinricha Schwarzwalda V znajduje się w Muzeum Narodowym w Gdańsku (dawniej Stadtmuseum Danzig)⁴¹ (il. 2). Obraz ten, zgodnie z zachowaną sygnaturą na płótnie, namalował Andreas Stech w 1682 roku⁴². Stech ukazał czterdziestoletniego Heinricha Schwarzwalda V jako mężczyznę o wydłużonym owalu pulchnej twarzy, z rybimi, wylupiastymi oczami i wysuniętą, dolną wargą. Figura portretowanego wskazuje na jego otyłość. Poza i strój wyrażają niezależność i pewność siebie oraz wysoką pozycję społeczną, jaką zajmował⁴³.

Portret Heinricha Schwarzwalda z Biblioteki Gdańskiej zachował się w bardzo złym stanie. Przez wiele lat podobizna fundatora księgozbioru przechowywana była w niedogranych i zawilgoconych salach szkoły przy parafii św. Piotra i Pawła. Jeszcze przed przekazaniem kolekcji Schwarzwalda do Biblioteki Miejskiej w 1832 roku, obraz został poddany gruntownej konserwacji z funduszu donacyjnego. Zabieg ten musiał mieć zasadnicze znaczenie dla dalszej egzystencji płótna, skoro na licu obrazu, po prawej stronie – pod owalem portretowym – konserwator umieścił swą sygnaturę: F.[ranz] J.[oseph] Manskirch⁴⁴. Ponadto latach sześćdziesiątych XX wieku płótno zdublowano na masę woskowo-żywiczną, pozostawiając stare krosno⁴⁵. Jednak nadal pozostały widoczne ślady pęknięć, wymagające gruntownej konserwacji. Na licu obrazu widać punktowania ubytków w warstwie malarskiej.

⁴¹ Muzeum Narodowe w Gdańsku, nr inw. MNG/SD/59/M, olej na płótnie, o wymiarach 127 × 93 cm.

⁴² T. Grzybkowska, *Andrzej Stech malarz gdański*, Warszawa 1979, s. 54, 67, 83, 86, 88,, 109, 123, 135; [K. Górecka-Petrajtis], *Portret Heinricha Schwarzwalda*, [w:] *Aurea Porta Rzeczypospolitej*. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku, red. nauk. T. Grzybkowska, Gdańsk 1997, tom 2: Katalog, s. 225–226. Andreas Stech (1635–1697) przeszedł w Gdańsku całą drogę zawodowej edukacji i jako mistrz został wpisany do księgi cechowej w 1662 roku. Por. T. Grzybkowska, dz. cyt., s. 11–17.

⁴³ Model przedstawiony został w ujęciu prawie do kolan, z prawą ręką wspartą pod bok, z lewą położoną na stojącym obok stoliku. Na głowie nosi długą perukę *allongé*. Ubrany jest w czarny, aksamitny kaftan *justaucorps* (*szustokor*) z wylogami mankietów podszytymi jedwabną, srebrzysto popielatą tkaniną w złociste roślinne wzory, identyczną z jakiej uszyta została, spodnia kamizelka, widoczna pod rozpiętym kaftanem. Było to wówczas najmodniejsze odzienie rodem z Francji. Uzupełnieniem tego pełnego splendoru ubioru są widoczne haftowane, białe mankiety koszuli oraz haftowany brzeg chusty przewiązanej pod szyją czerwoną kokardą. Co ważne, przy pasie widoczna jest szpada, mająca zapewne podkreślić posiadanie szlachectwa.

⁴⁴ Franz Joseph Manskirch (1768–1830) był znanym niemieckim malarzem. Początkowo czynny w Kolonii, w 1793 roku przebywał w Londynie (do 1819 roku uczestniczył w tamtejszych wystawach Królewskiej Akademii). W 1805/06 ponownie był w Nadrenii. W latach 1822–1830 pełnił obowiązki nauczyciela w Szkole Sztuk Pięknych w Gdańsku (z przerwą na wyjazd do Frankfurtu w 1825 roku). Słynął z wykonywania późno klasycystycznych i romantycznych krajobrazów oraz portretów. Por. Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Bd. 24, Leipzig 1930, s. 35–36; K. Jackowska, *Obraz Gdańska i okolic Augusta Lobegotta Randta* [w:] *Tradycjonalizm i neotradycjonalizm w sztuce XIX i XX wieku na Pomorzu*, red. J. Tarnowski i R. Nieczyפורowski, Gdańsk 2012, s. 55.

⁴⁵ W końcu lat sześćdziesiątych XX wieku Biblioteka Gdańska PAN zlecała Przedsiębiorstwu Państwowemu Pracowni Konserwacji Zabytków wykonanie konserwacji portretów uszkodzonych w czasie wojny w 1945 roku. Niestety, dla omawianego portretu brak jest dokumentacji konserwatorskiej.

Natomiast bez zmian zachowała się pierwotna, drewniana rama portretu, w typie prostych ram holenderskich, pochodząca z drugiej połowy XVII wieku. Rama posiada złożone profile przy wewnętrznej krawędzi oraz gładkie, szerokie fazowanie w kierunku zewnętrznym, które po pomalowaniu na czarno miało imitować szlachetność hebanu.

Biblioteczny portret przedstawia mężczyznę w wieku około pięćdziesięciu lat. Postać ujęta została w popiersiu wpisanym w owal otoczony prostokątem kompozycji płótna. Model ubrany jest w ciemnobrunatny kaftan z grubego sukna, o uproszczonym kroju, z głębokim wycięciem przy szyi. Spod kaftana wyłania się spodni, jedwabny wams – krótki obcisły kaftan noszony od drugiej połowy XVI do pierwszej połowy XVII wieku – w niebieskawym kolorze, z pionowymi rozcięciami obszytymi złotą pasmanterią i srebrzystym podłożeniem. Prawy bark i rękę modela skrywa ciemno czerwony płaszcz o barwie zbliżonej do karmazynu, którego brzeg obszyty jest brunatnym futrem. Szyję owija bladło amarantowa, jedwabna chusta, której jeden koniec obszyty został sztywną koronką⁴⁶.

Twarz portretowanego, o regularnych rysach, odsłoniętym czole, zarysowanych kościach policzkowych, z małym wąsem, okalają włosy niskiej peruki, sięgające ramion. Wzrok wyraża skupienie i pozostaje skoncentrowany na widzu. Znużenie rysujące się na twarzy modela malarz osiągnął subtelną charakterystyką cieni pod oczami i nieco opadniętymi powiekami ze śladami zmarszczek⁴⁷. Widoczny złoty łańcuch zawieszony na szyi skłania do rozważenia, ku jakim celom życiowym skłania się portretowany. Można sądzić, że w wymiarze ziemskim jest to służba wartościom intelektualnym, a w wymiarze eschatologicznym – Najwyższemu.

Ważnym elementem kompozycyjnym jest także tło obrazu. Zapewne ma ono wydźwięk symboliczny. Jednolita granatowa barwa nieboskłonu po lewej stronie kompozycji rozjaśnia się stopniowo ku prawej i ukazuje refleksy zachodzącego słońca zatrzymane w obłokach. Portret wyraźnie przesycony jest melancholią schyłku życia.

A zatem na obu obrazach, muzealnym i bibliotecznym, portretowany różni się nie tylko subiektywnie ocenianymi rysami twarzy, ale również wyrażaną w kompozycji osobowością, manifestując wyraźnie odmienne przesłania życiowe. Z jednej strony mamy obraz przedstawiciela patrycjatu, prezentującego swoją wysoką pozycję społeczną oraz oczekującego sukcesów i kariery, z drugiej osobą refleksyjną, głęboko doświadczoną w życiu osobistym, o wyraźnych aspiracjach intelektualnych. Z powyższych względów na obu portretach nie mogą być przedstawienia tej samej osoby.

Gdyby pomimo tego utrzymywać pogląd, że portret biblioteczny także należy do Heinricha Schwarzwalda V, skoro obie postaci dzieli także co najmniej 10 letnia różnica wieku, to obraz ten musiałby zostać namalowany z początkiem lat dziewięćdziesiątych XVII wieku. Jednak przeczą temu wartości stylowe ujęcia.

⁴⁶ Ubiór portretowanego nosi zagadkowy rys o archaizującym charakterze. Typ wamsa z nacięciami noszony był w pierwszej połowie XVII wieku i nie był używany razem jedwabną chustą, która pojawiła się w drugiej połowie tego stulecia. Por. portret lekarza Petrusa Janichiusa, fizyka miejskiego w Toruniu, w K. Jackowska, A. Szarszewski, P. Paluchowski, *Portrety gdańskich lekarzy (XVI–XVIII w.)*, Gdańsk 2015, il. s. 79.

⁴⁷ Nie wiemy jednak, w jakim stopniu są to pierwotne zamierzenia malarza, a w jakim jest to skutek złego stanu zachowania i wcześniej przeprowadzanych konserwacji obrazu.

W tej sytuacji oczywiste staje się uznanie obrazu ze zbiorów Biblioteki Gdańskiej za portret Heinricha Schwarzwalda IV, zgodnie z jednoznacznym historycznym kontekstem, że jest to podobizna fundatora biblioteki Schwarzwalda.

Pozostały do rozważenia kwestie czasu wykonania i autorstwa portretu. Niestety, muszą mieć one hipotetyczny charakter. Czas namalowania obrazu należy łączyć z przygotowaniem legatu przez Heinricha Schwarzwalda IV. Fundator chciał zapewne, co było w zwyczaju, nie tylko przekazać dzieło swego życia – bibliotekę, ale również upamiętnić swój fizyczny wygląd oraz emocjonalną i intelektualną osobowość. Usobieniem donatora wobec przyszłych pokoleń miał stać się portret dołączony do przekazywanego daru. W tym kontekście data 1669 roku jako powstania obrazu wydaje się uzasadniona. Data ta wskazuje także na prawdopodobnego autora malowidła.

Heinrich Schwarzwald IV był zarówno kolekcjonerem, jak i mecenasem sztuki⁴⁸. A właśnie 19 kwietnia 1669 roku odbył się chrzest Andreasa Gottfrieda, syna malarza Andreasa Stecha, przy którym jako świadek występowała Konstantia Schwarzwald, w towarzystwie słynnego Jana Heweliusza oraz Daniela Schlieffa i Bartholda Düsterwalta⁴⁹. Nie jest znana w tym czasie w rodzinie Schwarzwaldów inna Konstantia poza córką fundatora biblioteki⁵⁰.

Namalowanie portretu Heinricha Schwarzwalda IV przypadłoby na wczesny okres twórczości Stecha. Z tego czasu znamy zaledwie kilka tego rodzaju obrazów. Biografka twórczości malarza zalicza do nich: „Portret Petrusa Fabri” i „Portret mężczyzny z dwoma kwiatami” (datowane na ok. 1665 roku) oraz zaginiony „Portret Joachima Simona” (datowany na ok. 1663 roku)⁵¹. Wymienione obrazy w zamyśle artystycznym nie znajdują wspólnego wzorca z portretem w Bibliotece Gdańskiej, zwłaszcza z jego tłem pejzażowym – dalekim echem włoskich portretów w redakcji flamandzkiej. Ponadto widoczna jest na tym obrazie większa swoboda w kształtowaniu korpusu modela. Natomiast brak na nim charakterystycznego ukazywania rąk w zróżnicowanej gestykulacji oraz elegancji strojów, znanych z późniejszych portretów Stecha. Można jednak przypuszczać, że w tym przypadku to zamawiający dostarczył wzoru kompozycyjnego dla swej podobizny. Przedstawienie korpusu bez uwidocznionych rąk spowodowało, że uwaga widza spoczywa na twarzy. W ten sposób dochodzi do nawiązania dialogu z portretowanym, zgodnie z występującą w obrazach Stecha pogłębioną psychologią postaci. Z manierą tego artysty łączy obraz także gładkie malowanie powierzchni płótna, bez użycia wyrazistego, fakturowego kładzenia blików światła. W jakości artystycznej portret Heinricha Schwarzwalda IV byłby bliski malarskiemu

⁴⁸ Z. Nowak, dz. cyt., s. 64.

⁴⁹ B. Makowski, *Der Danziger Maler Andreas Stech*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins“, H. 52 (1910), s. 152; T. Grzybkowska, dz. cyt., s. 16.

⁵⁰ Por. D. Weichbrodt, dz. cyt., s. 459.

⁵¹ T. Grzybkowska, dz. cyt., s. 54–57. Portret pastora, niewłaściwie identyfikowanego z Johannem Heinem, zapewne powstał w późniejszym okresie. Portret tegoż Johanna Heina malował Daniel Duwens w 1671 roku. Por. *Gdzie wschód spotyka zachód. Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej 1576–1763*, Katalog wystawy [Muzeum Narodowe w Warszawie, 22 maja – 31 lipca 1993] pod kier. J. Malinowskiego, red. nauk. J. Mieleśko, Warszawa 1993, s. 353, il. 147.

kunstowi zaprezentowanemu przez Stecha w obrazie „Spacer pod murami miasta”, znajdującym się w Muzeum w Brunzswiku, datowanym na ok. 1670 roku⁵².

Niestety, przy obecnym stanie zachowania obrazu, z licznymi późniejszymi prze-malowaniami, nie można wnikliwiej przeanalizować sposobu malowania portretu w porównaniu z innymi dziełami Stecha. Autentyczne fragmenty są zbyt małe, prze-waża faktura dziewiętnasto- i dwudziestowieczna. Jednak po dobrej konserwacji płót-na ten przykład siedemnastowiecznego gdańskiego malarstwa portretowego stałby się ozdobą Biblioteki. W tym świetle koniecznym było jednoznaczne rozstrzygnięcie kwestii identyfikacji osoby przedstawionej na obrazie – fundatora Biblioteki Schwa-rzwalda – oraz wskazanie na prawdopodobnego autora portretu⁵³.

BIBLIOGRAFIA

- Catalogus der Bibliothec von H. Schwartzwaldt (PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms Cat. Bibl. 56). Verzeichniss der Incunabeln der Heinrich Schwartzwaldt'schen Bibliothek angefertigt von A. Bertling, Archidiakonus zu St. Marien 1878 (PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Cat. Bibl. 95).
- Verzeichniss der in der Stadtbibliothek vorhandenen Gemälde. Eine sorgfältig kollationierte Abschrift des alten, bereits sehr verblichenen Katalogs der Stadtbibliothek gehörigen Gemälde, angefertigt im Februar 1884. Hoffmann Stadtbibliothekar (PAN Biblioteka Gdańska, sygn. Ms Cat. Bibl. 22).
- Babnis M., *Schwartzwaldt Heinrich*, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. B. Śliwiński, J. Mykowski, Gdańsk 2012, s. 919.
- Babnis M., *Schwartzwaldt Henryk*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4: R–Ż, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 183–184.
- Danzig im Bilde. Verzeichniss der in der Danziger Stadtbibliothek vorhandenen bildlichen Darstellungen zur Geschichte und Topographie von Danzig und Umgegend*, bearb. v. F. Schwarz, Danzig 1913.
- Duisburg F. K. G. v., *Versuch einer historisch-topographischen Beschreibung der freien Stadt Dantzig*, T. 1, Danzig 1809.
- Gdzie wschód spotyka zachód. Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej 1576–1763*, Katalog wystawy [Muzeum Narodowe w Warszawie, 22 maja – 31 lipca 1993] pod kier. J. Malinowskiego, red. nauk. J. Mieszko, Warszawa 1993.
- Gizowski M., *Herby patrycjatu gdańskiego. Wappenschilder des danziger Patriziats*, Gdańsk [1997].
- Gliński M., *Löschin Matthias Gotthilf*, [w:] *Encyklopedia Gdańska...*, s. 582.
- Górecka-Petrajtis K., *Portret Heinricha Schwarzwalda*, [w:] *Aurea Porta Rzeczypospolitej*. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku, red. nauk. T. Grzybkowska, Gdańsk 1997, tom 2: Katalog, s. 225–226.
- Groth P., *Zbiór obrazów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk*, „Libri Gedanenses” IV/V (1970–1971) [1973], s. 79–91.

⁵² T. Grzybkowska, dz. cyt. s. 89–95.

⁵³ Podsumowując rozważania o kolekcjonerskich zamiłowaniach przedstawicieli patrycjuszowskiego rodu Schwarzwaldów, należy podkreślić ich szczególne zainteresowanie Włochami. Przełożyło się to m. in. na pobyt w Sienie aż trzech przedstawicieli rodu podczas ich zagranicznych wyjazdów studyjnych. Uderza przy tym zafascynowanie włoską kulturą słowa, którego efekty znajdują się w zbiorach Biblioteki Gdańskiej.

- Grzyzio B., *Muzeum czarnej sztuki. Katalog inkunabułów PAN Biblioteki Gdańskiej*, Gdańsk 2012.
- Grzybkowska T., *Andrzej Stech malarz gdański*, Warszawa 1979.
- Jackowska K., *Obraz Gdańska i okolic Augusta Lobegotta Randta*, [w:] *Tradycjonalizm i neotradycjonalizm w sztuce XIX i XX wieku na Pomorzu*, red. J. Tarnowski i R. Nieczytorowski, Gdańsk 2012, s. 35–85.
- Günther O., Kleefeld K., *Die Danziger Stadtbibliothek. Ihre Entwicklung und ihr Neubau*, Danzig 1905.
- Jackowska K., Szarszewski A., Paluchowski P., *Portrety gdańskich lekarzy (XVI–XVIII w.)*, Gdańsk 2015.
- Katalog der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 1: *Die Danzig betreffenden Handschriften*, bearb. v. A. Bertling, Danzig 1892.
- Katalog der Danziger Stadtbibliothek*, Bd. 3: *Katalog der Handschriften*, T. 3, bearb. v. O. Günther, Danzig 1909.
- Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku* oprac. H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, Gdańsk 1954.
- Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Uzupelnienia do tomów I–IV (sygnatury 1–4258)*, oprac. P. Szafran, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988.
- Katalog Zabytków Sztuki. Gdańsk. Główne miasto* [Katalog zabytków sztuki w Polsce, seria nowa, tom 8, część 1], red. B. Roll, I. Strzelecka, Warszawa 2006.
- Kotarski E., *Biblioteka Rady Miejskiej Gdańska (Bibliotheca Senatus Gedanensis); Biblioteka Miejska (Danziger Stadtbibliothek); PAN Biblioteka Gdańska*, [w:] *Encyklopedia Gdańska...*, s. 85; 84; 809–810.
- Löschin M. G., *Beiträge zur Geschichte Danzigs und seiner Umgebungen*, H. 3, Danzig 1837.
- Löschin M. G., *Bürgermeister, Rathsherren und Schöppen des Danziger Freistaates und die Patricierfamilien denen sie angehörten*, Danzig 1868.
- Löschin M. G., *Danzig und seine Umgebungen*, Danzig 1828.
- Löschin M. G., *Danzig und seine Umgebungen*. Vierte, aufs Neue vermehrte und verbesserte Auflage, Danzig 1860.
- Löschin M. G., *Geschichte Danzigs von der ältesten bis zur neuesten Zeit*. Neue Ausgabe, Th. 2, Danzig 1828.
- Makowski B., *Der Danziger Maler Andreas Stech*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins“, H. 52 (1910), s. 139–197.
- Nowak Z., *Schwarzwald Henryk*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 36, red. H. Markiewicz i in., Warszawa–Kraków 1995–1996, s. 64–65.
- Schelwig S., *De incrementis Bibliothecae Gedanensis...*, Gedani [1677] (*O początkach Biblioteki Gdańskiej...* tłum. Z. L. Pszczółkowska), [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. 3: *Wybór źródeł od XVI do XVIII wieku*, red. Z. Nowak, Gdańsk 2008, s. 67–96.
- Secker H. F., *Die Stadtische Gemäldegalerie im Franziskanerkloster (Stadtmuseum)*, Bd. 1, Danzig 1913.
- Simson P., *Geschichte der Schule zu St. Petri und Pauli in Danzig*, Bd. 1, Danzig 1904.
- Szymański W., *Szkola św. Piotra i Pawła*, [w:] *Encyklopedia Gdańska...*, s. 1003–1004.
- Świdarska A., *Schwarzwald Henryk*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1972, s. 803.
- Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Bd. 24, Leipzig 1930.
- Verzeichniss der Gemälde im Stadtmuseum zu Danzig* 1910.
- Weichbrodt D., *Patritzien, Bürger und Einwohner Freien Hansestadt Danzig*, Bd. 1, Klausdorf/Schwentine 1988.
- Zdrenka J., *Urzednicy miejscy Gdańska w latach 1342–1792, 1807–1814*, t. 2: Biogramy, Gdańsk 2008.
- Zernecke W. F., *Cały Gdańsk za dwadzieścia srebrnych groszy (Neuester Wegweiser durch Danzig und dessen Umgegend)*, przełożyli i wyjaśnieniami opatrzyli A. M. Masłowski, R. M. Kowald, Gdańsk 2010.

HEINRICH SCHWARZWALD – A BIBLIOPHILE AND HIS PORTRAIT

The portrait of Heinrich Schwarzwald IV (1619–1672) was incorporated into the PAS Gdańsk Library's collection back in 1832. Heinrich Schwarzwald IV was the founder of the book collection for the Petrischule in Gdańsk. The oil painting on canvas in a period frame with no signature was painted in the mid-1600s. Both the book collection and the portrait were actually donated to the school at St. Peter and Paul Church after the death of Heinrich Schwarzwald IV's nephew, Heinrich Schwarzwald V, in 1708. For a long period of time the uncle's merits were attributed to the nephew due to the same names. In 1860 Gotthilf Löschin identified the real founder of the above mentioned library. The article, in turn, settles down the matter of the identification of the portrayed person. The painting was presumably painted by Andreas Stech (1635–1697). The source data confirm the mutual contacts between the painter and Heinrich Schwarzwald IV. Before being donated to the library, the painting underwent an intensive and thorough restoration performed by Franz Joseph Manskirch in the 1820s.

Key words: Art in Gdańsk, 17th century, Heinrich Schwarzwald IV (1619–1672), Heinrich Schwarzwald V (1642–1708), Andreas Stech (1635–1697), Petrischule, Bibliotheca Senatus Gedanensis, Gdańsk Library

DER BIBLIOPHILE HEINRICH SCHWARZWALD UND SEIN PORTRÄT

In dem Bestand der Danziger Bibliothek befindet sich seit 1832 das Porträt Heinrich Schwarzwald IV., des 1672 verstorbenen Stifters der Büchersammlung für die Schule an der calvinischen St. Petrikirche in Danzig. Auf dem um die Hälfte des 17. Jahrhunderts gemalten Bildnis – Ölgemälde auf Leinen, im zeitgenössischen Rahmen – fehlt die Signatur des Malers.

Die Büchersammlung und das Porträt gelangten in die Petrischule erst nach dem Tod des Neffen des Stifters Heinrich Schwarzwald V. im Jahr 1708. Lange Zeit schrieb man die Verdienste des Onkels dem Letztgenannten zu. Gotthilf Löschin identifizierte den Stifter der Bibliothek schon im Jahr 1860, jedoch die Frage der richtigen Identifizierung des Porträtierten wird erst in diesem Artikel gelöst. Das besprochene Porträt kann Andreas Stech (1635–1697) gemalt haben. Den Quellen nach hatte der Maler Kontakte zu Heinrich Schwarzwald IV. Die Bildleinwand wurde in den 20. Jahren des 19. Jahrhunderts, vor der Überweisung in die Bibliothek, sehr gründlich von Franz Joseph Manskirch renoviert.

Schlüsselworte: Danziger Kunst des 17. Jahrhunderts, Heinrich Schwarzwald IV. (1619–1672), Heinrich Schwarzwald V. (1642–1708), Petrischule zu Danzig, Danziger Stadtbibliothek, Danziger Bibliothek

1. Andreas Stech (?), Portret Heinricha Schwarzwalda IV, ok. 1669 r.
(PAN Biblioteka Gdańska, fot. A. KołECKI)

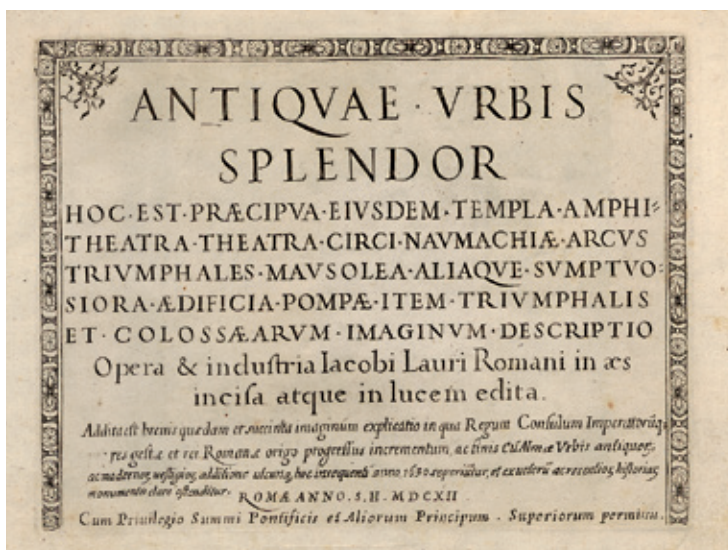
2. Andreas Stech, Portret Heinricha Schwarzwalda V, 1682 r.
(Muzeum Narodowe w Gdańsku)

3. Herb rodzinny używany przez Heinricha Schwarzwalda V,
miedzioryt, [w:] *Wapenbuch der Obrigkeit in Dantzig durch Nicolaum Lang*, 1693
(PAN Biblioteka Gdańska)

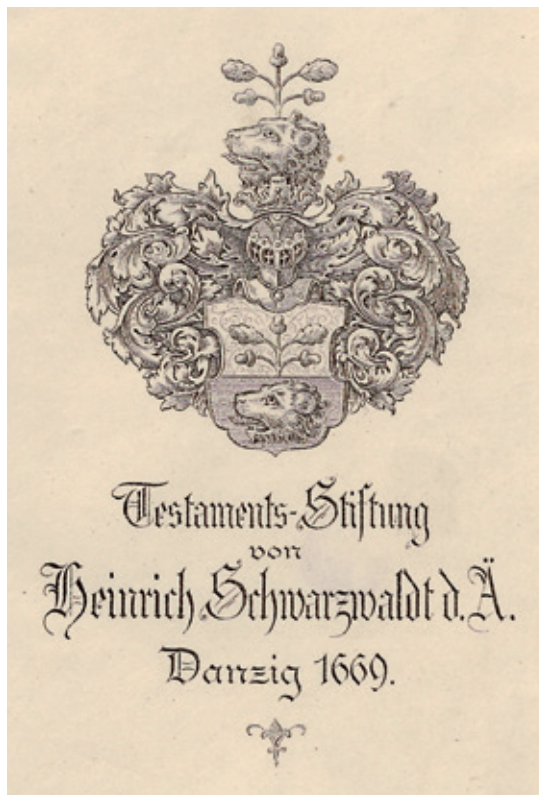

4. Ekslibris biblioteki Heinricha Schwarzwalda IV miedzioryt i akwaforta Johanna Bensheimera (?), przed 1672 r. (PAN Biblioteka Gdańska)

5. Giacomo Lauro, *Antiquae urbis splendor ...* z dedykacją dla Zygmunta III, Romae 1612 (karta tytułowa 1630) egzemplarz z Biblioteki Schwarzwalda opatrzone powyższym ekslibrisem (PAN Biblioteka Gdańska)

6. Trzy ekslibrisy
Fundacji Biblioteki Heinricha Schwarzwalda
z XX w.

Techniki poligraficzne
(PAN Biblioteka Gdańska)